

SISSEJUHATUS

Minu loovtöö on Ruila kooli vilistlaste mälestused II maailmasõjast. Peamine põhjus, miks ma selle teema valisin on see et õpetaja soovitas seda mulle. Minu arvates tundus tähtis säilitada ajalooline informatsioon, mida jääb ajaga aina vähemaks. Üks põhjus veel, miks ma selle teema valisin oli asjaolu, et tahtsin kogemust intervjuude läbiviimisega. Minu loovtöö eesmärgiks oli uurida 1941. ja 1944 aastatel toimunud Harutee lahingute kohta ja koguda Ilmar Ilumetsa ja Riho Kraami mälestusi küsitluste ja fotode teel. Kasutasin oma loovtöö materjalina intervjuusid, mille viisin läbi. Siis kasutasin erinevaid interneti lehekülgi, et anda üldine ülevaade II maailmasõjast. Kasutasin ka kahte raamatut: „101 Eesti lahingut“ ja „Pitka ja Pitka poisid“ ning ühte Tuna ajakirja artiklit. Loovtöö põhiosa on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses ma kirjutasin II maailmasõjast üldiselt. Esimene peatükk on jaotud kaheks alapeatükiks. Ühes ma kirjutan üldiselt maailmasõjast Euroopas ja teises alapeatükis ma kirjutan eestlaste valikutest II maailmasõja ajal. Teises peatükis ma kirjutan 1941. Ja 1944. aastal toimunud Harutee lahingutest. Kolmas peatükk koosneb Ilmar Ilumetsa mälestustest. Seal kasutasin materjalina intervjuud, mille viisin läbi Ilmar Ilumetsaga. Lisades on neli Ilmar Ilumetsa erakogu fotot. Neljandas peatükis on Riho Kraami mälestused, mis kogusin ka intervjuu teel.

1. II MAAILMASÕDA ÜLDISELT

1,1 II Maailmasõda üldiselt

Eesti Sõjamuuseumi veebilehelt selgub, et Euroopas algas II maailmasõda 1. septembril 1939. Nädal enne algust olid NSV Liidu ja Saksamaa välisministrid sõlminud mittekallaletungi lepingu, millel oli lisaprotokoll, mis jagas Ida- Euroopa mõjusfäärideks. Eesti jäi NSV Liidu mõjusfääri. Sõjamuuseumi veebilehelt selgub veel, et NSV Liit sundis Eestile, Lätile ja Leedule peale vastatükuse abistamise lepingud ning Balti riikidesse pandi NSV Liidu sõjaväebaasid. Soome oli keeldunud samasuguse lepingu allkirjastamisest. Selle peale ründas NSV Liit Soomet (Eesti Sõjamuuseum, 2017). Eesti Entsüklopeedia veebilehe andmetel ründas NSV Liit Soomet 30. novembril ning seda sõda kutsuti Talvesõjaks. Soome sõlmis rahu NSV Liiduga uuesti 1940. aastal, 12. märtsil (Eesti Entsüklopeedia, 2017). Eesti Sõjamuuseumi veebilehelt selgub veel, et 1941. aasta sügiseks vallutas Eesti alad Hitleri Saksamaa ja kehtestas siin aladel oma okupatsioonirežiimi. Sellel ajal astusid paljud Eesti sõdurid Saksamaa sõjaväkke. Sõjamuuseumi andmetel teenis Saksamaa sõjaväes üle 70 000 Eesti mehe (Eesti Sõjamuuseum, 2017).

1,2 Eestlaste valikud II maailmasõjas

Autor, kes on kirjutanud Efanti kodulehele teksti II maailmasõja kohta, väidab, et eestlane pidi II maailmasõja ajal tegema palju keerukaid valikuid. Eesti riigina pidi otsustama kas olla nõus NSV Liidu baaside lepinguga või astuda vastu Punaarmee okupatsioonile. Aastal 1940 kaotas Eesti oma vabaduse ja ei olnud enam vabariik. Paljud eestlased, kes ei olnud sellega nõus, asusid elama metsa. Nad varjasid ennast kuni Natsi-Saksamaa ja NSV Liidu vahelise sõja alguseni. Veel selgub Efanti veebilehelt, et peale sõda varjusid paljud eestlased uuesti metsa. Metsavendlus oli olnud spontaane rahvaliikumine, millel ei olnud enda kindlat juhti. Eestlased, kes elasid metsas, ei nõustunud Nõukogude võimuga või kartsid kommunistlikke repressioone. Samal ajal astusid tuhanded Eesti mehed politsei või Saksa armee teenistusse. Selgub, et nad läksid sinna, kuna tahtsid ära hoida uut Punaarmee kalletungi Eesti vastu. Mõned mehed astusid ka põhjusel, kuna neile meeldis natsiideloogia. Efanti veebilehe andmetel oli üks võimalus sõdimiseks veel astuda Soome armeese. Eestlased hakkasid salaja Soome minema talvesõja ajal, aga massiliselt hakati Soome minema aastal 1942, kui NSV Liidul ja Soomal oli puhkenud uus sõda. Efanti veebilehe andmetel mindi Soome väga erinevatel põhjustel: sooviti aidata soomlasi sõjas, taheti põgeneda Saksa mobilisatsiooni eest. Aga mõned läksid sinna põhjusel,

kuna sooviti olla valmis võitlema iseseisva Eesti eest. Soomes oli teeninud üle 3400 Eesti noormehe. Paljud olid ka tulnud tagasi Eestisse, oma kodumaale. Efanti teksti autor arvab, et see demonstreeris eestlaste soovi kaitsa ennast ka täiesti lootusetus olukorras, aga kahjuks olukord ka jäi lootusetuks. 1944. aasta sügisel põgenes Eestist üle 70 000 inimese, kuna nemad ei olnud nõus elama NSV Liidu okupatsiooni all (Efanti veebileht, 2017).

2. II HARUTEE LAHING

2.1 1941. aasta Harutee lahing

Mati Mandel väidab oma artiklis, mis on ilmunud ajakirjas Tuna, et 1944. aastal hävisid paljud II maailmasõja materjalid. Säilinud on mõnede inimeste mälestused, kes veetsid suurema osa oma lapsepõlvest Haruteel. Haruteest Tallinna poole tehti EKP Keskkomitee organiseerimisel kaitseliine. Väidetavalt, kasutati kohalikke inimesi kaevamisel. Samal ajal toimus Haruteel midagi, mis vapustas paljusid inimesi, kohalikkude inimeste mälestused on sellest säilinud. Väidetavalt oli sealkandis elanud venelane, keda hüüti Kollaks, ta oli elanud Rõuma Kõrtsis. Ta kaebas Sivardi poiste peale, et nad ootavad sakslasi ja on varastanud sõjaväelaste tagant vaadi petrooleumi. Ta kaebas veel, et poisid varjavad ennast metsas. Oli antud korraldus, et kodudest ei tohi lahkuda. Artiklist selgub: kaks venda lasti koos emaga maha kuskil kruusaaugus. Keskmine vend jäeti ellu. Vahepeal selgub artiklist, et sakslased hakkasid uuesti ründama. Sakslased olid Haruteele saabunud kahest suunast, esmalt Haapsalu poolt ja veidi hiljem ka Pärnu poolt. Punaarmeeelased jäid väidetavalt lõksu. Neil oli Tallinnasse suunduv tee ära lõigatud ja sellepärast M. Mandeli väitel üritasid nad Hageri suunas taganeda, igale poole jäeti maha väga palju relvi, maha oli jäetud isegi miinupilduja. Mandeli väitel peamine 1941. aasta lahing toimus Haruteest natukene eemal, Jõgisoo lähedal, Pärtli talu maadel. Seal olid sõdinud sakslased venelaste mereväe mundris sõdurite vastu. Mati Mandel kirjutab veel artiklis, et kokku sai surma üle 300 punaarmeeelase, sakslased saatsid külamehed laipu matma. Laipu maeti kaevikutesse, kuid väidetavalt suur osa langenuid maeti ühishauda, mis asus Pärnu maantee ja Keilast tulnud tee ristmiku juures. Üks soomuk jäeti ka metsa Kaasiku talust Lääne poole. Paljud poisid käisid seal hiljem sõda mängimas (Mandel, Tragöödia Haruteel, 2014)

2.2 1944. aasta Keila/Harutee lahing

Mati Õuna ja Hanno Ojalo raamatust „101 Eesti lahingut“ selgub, et 1944. aasta Harutee/Keila lahingul asusid võitlema punaarmeeelased ja ilma igasuguste kogemustega Eesti noormehed. Eesti noored olid saabunud Haruteele Kloogalt. Raamatust selgub, et nad saabusid sinna rongidega. Punaarmeeelased tulid Harutee/Keila lahingule Tallinna poolt. Punaarmeeelased jõudsid Keila kella 13:00-14:00 ajal, algul neid saabus veoautotäis. Väidetavalt oli selles autos luuresalk, kes tuli eeltööd tegema. Suurema osa nendest lasid Eesti noormehed maha. Õuna ja Ojalo väitel saabus põhijõud tund aega peale luuresalka. Andmete järgi oli Punaarmeeelasi tohutult palju, neid oli täis 40 veoautot. Peale selle oli veel 70 tanki. Eesti noormehed üritasid

neid maha suruda kuulipildujaga, mis loomulikult ei õnnestunud. Raamatu andmetel jätkus lahing Keila linna ääres. Keila linna ääres toimunud lahing kestis mitu tundi. Selle käigus tabasid eestlased nende soomusautot, mis sõitis peale pihtasaamist kraavi. Keila linn põles peale seda lahingut osaliselt maha. Väidetavalt, punaarmeelased suundusid peale oma võitu Haapsalu maantee poole (Õun & Ojalo, 2017) Mati Mandel oma raamatus „Pitka ja Pitka poisid“ kirjutab, et Haruteel paigutati üks kahur tee hargnemiskolmnurka. Harutee/Keila lahingul liitus Haruteel lahingus koguaeg eestlasi. Kui Keila oligi hävitatud hakkasidki, nad väidetavalt liikuma Harutee poole. Eesti noormeestel oli olnud 25kg dünamiiti, millega nad silla ja vanatee lõigu kavatsesid õhku lasta, mida nad ka tegid. Mandel kirjutab, et kuigi nad lasid silla ja tee õhku, ei takistanud see üldse punaarmeelasi. Punaarmeelased lasid õhku veel ühe küüni, mis süttis peale pihtasaamist põlema. Harutee/Keila lahingu käigus said paljud eestlased vigastada, millepärast nad vajasisid esmaabi. Sellepärast peatuski 23. detsembri õhtul Keilast lähtunud rong Ristil. Selgub, et kõik terved pidid aitama haavatuid kanda välislaatsaretti, kus siis arstid andsid neile minimaalselt vajalikku abi. On säilinud mälestusi, et hoone oli suur küünisarnane katusealune. Väidetavalt tehti seal sidumised, aga ka operatsioone. Kuid selgub, et abi, mis haavatud sealt said, põhjustas neile kannatusi. Tuimestusi seal ei olnud ja sellepärast hoidsid mõned mehed haavatut operatsiooni ajal kinni, mõned operatsioonid tehti taburettide peal. Mandel veel kirjutab, et kui ei olnud vahendeid, millega haavu puhastada, siis tehti seda bensiiniga. Vaevu oli suudetud kõik haavatud rongi pealt maha tõsta, kui pidi jälle kõik rongile tagasi tõstma. Kell kolm öösel tuli käsk, et rong peab Haapsallu liikuma. Kell kuus hommikul oli rong juba Haapsalu (Mandel, 2017)

3. ILMAR ILUMETSA MÄLESTUSED

Ilmar Ilumets on sündinud 1935. aastal. Ta sündis oma perre kümnenda lapsena. Ilmar Ilumets teab, et kolm esimest last surid lapseas. Tema vanemad algul rentisid ja hiljem ostid Ruila mõisast talu, mille nimi algul oli Maarjamõisa, aga ostu-müügi lepingus sai nimeks Maarjamõisa talu. Talu maad oli neil olnud algul 19ha. Elumaja oli ehitatud palkidest ja veel olid olemas laut ja heinaküün. Ilmari isa valiti 1921. aastal Kernu valla abivallavanemaks ning siis muudeti nende talu nimi uuesti ära. Uueks talu nimeks sai Maarja talu. Ilmari andmetel oli nende perekonna nimi algul Miilbak, aga see muudeti ära aastal 1935, sellest ajast saadik ongi perekonna nimi Ilumets. Selgus, et tema isa jäi vallaametnikuks 1921. aastast kuni 1941 aastani, Selle aja jooksul oli ta olnud abivallavanem, vallavanem ning ka sekretär(Lisa1) Tema isa oli ka töö kõrvalt osalenud Ruila kooli õppenõukogus ja hoolekogus koos Helmes Isreali ja Johannes Köstriga(Lisa2 ja Lisa3) Selgus veel, et Maarja küla Oja Talu peremees Jüri Kruus, kellel oli muusikaline haridus, asutas Maarja ja Muusika küla pillimeeste puhkpilli orkestri. Ilmar Ilumetsa isa oli osalenud seal orkestris koos Ilmari kolme vennaga. Jüri Kruusi orkester oli osalenud kohalikel üritustel ja nad olid ka käinud juubilaride hommikul üles mängimas. Ilmar teab II maailmasõja kohta erinevaid lugusi. Ilmar Ilumetsa arvates oli viga, et isa jäi sõja puhkedes valla-ametnikuks. Sõja puhkedes ja rinde Eestimaa poole liikudes pidid valla-ametnikud täitma käsked mis tulid kõrgemalt, näiteks kästi inimestel kaitsekraave kaevata. Veel andis isa korralduse tulla talumeestel hobustega komisjoni ette ja siis komisjon pidi valima hobused rinde tarvis. Ning kästi ära anda vallamajja oma jalgrattad ja raadiod. See tekitas inimestes viha, seetõttu valla-ametnike perekonnad pidid selle kõige all ka kannatama. Ilmari isa rääkis talle, et püüdis hobuseid kohale kutsuda ainult nendest perekondadest, kus oli hobuseid rohkem kui kaks, sellepärast, et igal perel vähemalt üks hobune alles jääks. Ilmari isa jäi haigeks enne sakslaste jõudmist ning ta viidi Tallinna haiglasse. Talle tehti enne haiglasse minekut ettepanek evakueerida tagalasse. Ema ei nõustunud sellega, kuna arvas, et sellise lapsekarjaga ei saa kuhugi minna, ja arvas veel, et kuna nad pole midagi paha teinud ei pea nad mitte kuhugi minema. Sel hetkel, kui käis Kernu vallast sõda üle, oli Ilmari isa Tallinnas. Sillaotsa talu juures olid kraavis ligunenud seitsme vene sõduri laibad ja siis pidi Ilmari ema ned hobuse vankriga vedama ühishauda. Ühishaud oli olnud Haapsalu maantee kraav. Ilmar teab, et moodustati „omakaitse üksus“ mis koosnes peamiselt Kabila küla meestest. Neile anti relvad ja laskemoonad. See üksus pidas pidu ühes Vansi küla talus. Samal päeval sai Tallinnast, haiglast koju Ilmari isa. Ta ei olnud saanud täitsa terveks, aga ta hakkas muretsema oma perekonna pärast. Ilmari isa kojutulekut nägi pealt mees, kes oli nende perekonna peale ammu

viha pidanud. Temas tekitas kadedust see et üks tavaline talumees saab osaleda valla ja kooli ametites. Veel tekitas temas viha, et tavaline talumees saab ka mängida orkestris. Kabila küla Jünsi talu peremehe väitel läks see mees sinna tallu, kus see „omakaitse üksus“ pidu pidas, ja ütles, et mis tee siin niisama joote, minge lastke see vallavanem maha. Ilmari jutu põhjal oli see augustikuu kottpime hilisõhtu. Sellel õhtul hakkasid kostma õuest püssipaugud ja auto hääled. Maja välisuks löödi neil lahti ning grupp purjus inimesi sisenes neile tuppa. Ilmari isa väidetavalt tõmmati voodist põrandale ning vintpüssi toru suruti vastu tema rinda. Oldi valmis laskma, kui järsku üks kainem mees sealt seltskonnast ütles, et kohapeal ei tohi maha lasta, tuleb viia vallamajja. Meenutuste järgi küsis ka Ilmari 16. aastane vend nende käest dokumenti, mis tõestaks, et neil on õigus vägivallatseda. Selle peale lükati Ilmari vend vastu sein ja püssitoru suruti vastu rinda ning öeldi et neil on see õigus. Ilmari väitel toimus õues samal ajal tulistamine. Õues toimus tulistamine julgestuseks toas toimuvale. Ilmar oli selle peale sedavõrd ehmunud, et kaotas oma kõnevõime. Ilmaril on sellepärast kõnedefekt praeguseni. Peale seda pidid ema, isa, vend ja õde riidesse panema ja koos isaga vallamajja kaasa minema. Terve see aeg kostis taustal tulistamine. Ilmar oli ise sellel ajal 6- aastane. Ilmar jäeti koju kahe õega kuna loomad vajasisid talitamist ja sellega nad said hakkama. Mälestuste järgi, hoiti Ilmari isa perekonnaga vallamajas kinni kaks nädalat. Peale kahe nädala mõõdumist lasti ema koos oma kahe lapsega koju. Ilmari isa viidi Tallinna vanglasse, kus ta paar kuud hiljem maha lasti. Nende paari kuu jooksul, mil Ilmari isa oli Tallinna vanglas, ei lubatud Ilmari emal temaga kokku saada. Aastal 1941. oktoobris või novembris tuli neile teade, et August Ilumets on hukatud kui kommunist, eestlaste tagakiusaja ja Siberisse küüditaja. Enne seda, kui Ilumetsadele see kiri tuli oldi käidud sellise tekstiga kaebekirjaga külainimestel allkirju kogumas. Kui inimene polnud nõus alla kirjutama, siis ähvardati seda inimest, et ta lastakse maha kui ta alla ei kirjuta. Ilmar mäletab, et aastal 2000 pääses üks nende tuttav ligi arhiivimaterjalidele ning nendest materjalidest selgus, et Ilmari isa ei ole kuulunud kommunistliku parteisse. Aga sel ajal. kui väideti, et ta kuulus sinna, kuulutati Ilmari perekond kommunistlikuks perekonnaks. Peale seda kui nad kuulutati kommunistlikuks perekonnaks, anti Ilmari vendadele ja õdedele tööraamatud töötamiseks teistes küla taludes, kus olid kirjas teatud tunnid, mil nad peavad teistes taludes tööd tegema, aga samal ajal oli omas talus ka tegemist. Suur osa teraviljast, mis oma talust saadi, tuli anda riigile, paljud talud peitsid oma vilja heina ja põhu alla. (Ilumets, 2017)

3. RIHO KRAAM MÄLESTUSED

Riho Kraam on sündinud aastal 1941. Oma lapsepõlve veetis ta Kernu vallas. Riho Kraam mäletas II maailmasõja kohta palju. Riho Kraam mäletab Harutee lahingu kohta erinevaid asju. Riho Kraam jutu põhjal selgub, et 1941. aasta Harutee lahingus oli venelastel 4 tanki ja 4 kahurit. Kuigi neil oli sõjatehnikat, olid paljud venelased lihtsalt minema jooksnud. Samal ajal, kui toimus Harutee lahing, tapeti väidetavalt juba Kääbaste mäel kohalikke inimesi. Haruteel Lossi talu kõrvale seati üles ka saksa, kahur mis tulistas Harutee lahingusse. Kraami jutu põhjal 1941. aasta Harutee lahingut sakslastel nii lihtsal võita ei õnnestunud, madinat oli olnud väga palju. Harutee lahingu kraavi olid kaevanud Tallinnast toodud inimesed (Lisa4). Harutee lahingu käigus hukkus väga palju inimesi, kes väidetavalt maeti algul Haruteele, aga pärast maeti nad ümber. Riho teab et pärast maeti nad Maarjamäele. Peale Harutee lahingut jätsid venelased oma tangid ja sõja tehnika maha, peale mitme kuu möödumist hakkasid nad neid kokku korjama. 1944. aasta Harutee lahingu ajal olid paljud naabrid olnud Kraamide keldris. Enne rünnakut anti sõjaväeliste alkoholi, 100g sisse ja 100g plaskusse, aga tavaliselt joodi see kõik ka kohe ära. Vankri peal oli olnud puust vaat ja sealt kopsikuga tõsteti. Riho mälestuste järgi oli Töökmani lahingus Töökmani silla juures venelastel plaan sild õhku lasta, aga enne, kui venelased jõudsid seda teha, oli jõudnud sakslased sinna. Sakslased tapsid 9 venelast, kui sinna jõudis, viis, kes hukkusid lahingu käigus, maeti Kääbaste mäele. Riho Kraam väidab et kõik mis on praegu kirjutatud Kääbaste mäele on vale(Lisa5, Lisa6) Ta väidab et see on vale kuna kõik jooksid Töökmani lahingu käigus laiali ja vangi ei võetud, kes saadi kätte lasti lihtsalt maha. Sõja ajal oli jooksnud üks venelane Kraamide juurde, venelane oli osanud isegi Saksa keelt. Üks sakslane oli saanud ka surma Töökmani lahingus. Veel teab Kraam ühte lugu ühe vene sõduri kohta kes sai vigastada Töökmani lahingus. Väidetavalt sai sõdur jalast haavata ja ta läks kuhugi tallu ning tal tekkis gangreen. Talust viidi ta vanasse koolimajja, kus oli sel ajal olnud haigla. Vene nõukogude ülemjuhataja venna tütar oli elanud ka Töökmanil ja tema oli selle sõduri eest ka hoolitsenud. Vanas koolimajas oli haigla kuni Märtsi pommitamiseni. Peale seda pandi kool kinni ja tehti haigla uute koolimajja, ehk Ruila mõisa. Riho Kraam arvab et kõik kes sinna viidi lasti lihtsalt maha, mingit abi Kraami arvates sealt ei saadud. Väidetavalt, oli sakslastel kombeks sõja alguses tsiviilisikud evakueerida et tsiviilisikud ei saaks surma. Venelastel oli vastu pidi. Kõik inimesed pidi kodudesse jätma, et nad kinda peale saaksid ikka surma. Samal ajal väidab Riho et sakslane hakkas sõjaajal eestlasi üksteise vastu ässitama et eestlased ise üksteise maha laseks. Näiteks lasti 1941. Aastal maha külas kolm inimest kuna nad olid ennast kommunistideks nimetanud. Kohalikud lasid nad maha. 1941. aastal oli Kernu

vallas olnud väga palju venelasi ja kõik kohad olid relvi täis. Venelased ise ei korjanud enda järel mitte midagi üles. Riho väitel tuli aga sakslastele anda muna, piima, liha ja vilja aga paljud inimesed ei täitnud seda kohustust. Kui venelane pani peale kohustused siis kõik täitsid seda, sellessuhtes sakslastega leebem. Aga sakslastega oli olnud teistsuguseid lugusi. Ükskord oli üks perepoeg rohtu niitnud ja ta nägi sakslasi, peale seda ta lasti metsas maha. Peale mahalaskmist olid käinud sakslased pererahva ees vabandamas. Kraam mäletab veel ühte lugu kui 1944. aastal oli tangi vägi siin. Siis oli tulnud autotäis madruseid. Perekond seati kohe küüni, seinu vastu seisma. Peale seda hakati lauta tühjendama, taheti loomi kaasa võtta. Riho väitel oli peale seda tulnud Ukraina mees kes oli öelnud et minge siit kiiresti minema muidu lastakse teid kõiki siin maha. Nad oli võtnud kaasa paar kana ja siis kadunud, venelaste tulekuga siia hakkasid koheselt röövimised pihta. Sõjaväel oli väidetavalt olnud õigus hankida toidu ained kohapealt. Riho teab veel et siin Mandri Eestis servas mingit suurt vastupanu ei olnud, sakslased said siit kiirelt minema. Saaremaal olid toimunud suured kaitse lahingud. Kuni 1942 aastani oli olnud reegel et kui sõduri tõusis kora püsti siis ta ei tohtinud enam pikali minna. 1942 Venemaa ülemjuhataja muutis seda ja sõdur võis uuesti pikali tagasi heita. Peale selle et veel Kooli juures haigla oli siin ka veel tangipesad. Kraavid olid nad endale ise kaevanud, neid oli olnud 11 Riho mäletab et kui ta kooli tuli oli veel spordiväljak sügavalt tankide jälgesid täis. (Kraam, 2016)

TÖÖ KOKKUVÕTE

Uurimustöö alguses saatsin ajaloolasele, Mati Mandelile meili ja küsisin temalt kust kohast saaksin infot Kernu aladel toimunud lahingute kohta. Seejärel külastasin Pääsküla raamatukogu ning laenutasin raamatud mille nimed mulle Mati Mandel andis. Siis tutvusin ajaloo alase kirjandusega ja Mati Mandeli kirjutatud artikliga. Küsitlesin veel intervjuu vormis Riho Kraami ja Aksel Abiraami.

Töö käigus sain teadmisi 1941 aasta lahingute kohta. Sain teada üksikisikute traagilisest saatusest Ilmar Ilumetsa ja Riho Kraami intervjuude põhjal. Selgus, et mälestused mõneti erinevad, näiteks langenute osas. 1941 aasta Augusti sündmused puudutasid kõiki inimesi. Selle käigus sattusid inimesed erinevatele vaenupooltele. Esines palju vägivalda ja vimma. Mitteandestamist väib täheldada ka tänapäeval.

Kohalikke elanike mälestustes elab Harutee ja Töökmani lahing tänini. Aga Eesti kohta olid ned väikesed lahingud. Seetõttu on nende kohta vähe kirjallike materjale. Sellega tutvumine oli aeganõudev. Parema tervik pildi saamiseks võiks veel küsitleda mõningaid põliselanikke. Ehk oleks mõtet uurida Kääbaste mäe monumendi kohta.

Kasutatud kirjandus

Eesti Entsüklopeedia. (24. 03 2017. a.). *II maailmasõda*. Allikas: Eesti Entsüklopeedia:
http://entsyklopeedia.ee/artikkel/teine_maailmas%C3%B5da2

Eesti Sõjamuuseum. (24. 03 2017. a.). *II maailmasõda*. Allikas: Eesti Sõjamuuseum:
<http://www.esm.ee/ekspositsioon/pusiekspositsioon/teine-maailmasoda>

Efanti veebileht. (24. 03 2017. a.). *Eestlaste valikud II maailmasõjas*. Allikas: Efant:
<http://www.efant.ee/std/test.asp?id=276695>

Ilumets, I. (2017. a.). II maailmasõda. (K. Heinat, Intervjueeriija)

Kraam, R. (2016. a.). II maailmasõda. (K. Heinat, Intervjueeriija)

Mandel, M. (2012). *Pitka ja pitkapoisid*. Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum.

Mandel, M. (2014). Tragöödia Haruteel. *Tuna*, 104-107.

Õun, M., & Ojalo, H. (2017). *101 Eesti lahingut*. Tallinn: Varrak.

Ilmar Ilumetsa isa Kernu vallavalitsuses. Tundmatu autor. Ilmar Ilumetsa erakogu.

Ilmar Ilumetsa isa õppenõukogus. Tundmatu autor. Ilmar Ilumetsa erakogu.

Ilmar Ilumetsa isa õppenõukogus. Tundmatu autor. Ilmar Ilumetsa erakogu.

Kaitsekraav. Autor: Mart Roomets. Kristjan Heinati erakogu.

Käabaste mäe monument. Autor: Kristjan Heinat. Kristjan Heinati erakogu

Tekst Kääbaste mäel. Autor: Kristjan Heinat. Kristjan Heinati erakogu.